

Joanna Ciesielska-Klikowska

Francja i Niemcy

w procesie integracji europejskiej
w latach 1992–2007

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE

Francja i Niemcy

w procesie integracji europejskiej
w latach 1992–2007

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Joanna Ciesielska-Klikowska

Francja i Niemcy

w procesie integracji europejskiej
w latach 1992–2007

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2017

Joanna Ciesielska-Klikowska – Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Katedra Badań Niemcoznawczych
90-131 Łódź, ul. Narutowicza 59a

RECENZENT

Aleksandra Trzcielińska-Polus

REDAKTOR INICJUJĄCY

Agnieszka Kałowska

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Wojciechowska

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/Skazzjy; vitormarigo

Publikacja bez opracowania redakcyjnego w Wydawnictwie UŁ

© Copyright by Joanna Ciesielska-Klikowska, Łódź 2017

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2017

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.07219.15.0.M

Ark. wyd. 34,5; ark. druk. 37,0

ISBN 978-83-8088-540-0

e-ISBN 978-83-8088-541-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	9
-------	---

Rozdział I

Francja i Niemcy jako motor integracji europejskiej	17
---	----

Rozdział II

Zjednoczenie Niemiec i powstanie Unii Europejskiej	43
1. Upadek systemu komunistycznego	45
2. Zjednoczenie Niemiec	48
3. Traktat o Unii Europejskiej	64

Rozdział III

Francja i Niemcy w procesie powstawania Unii Gospodarczej i Walutowej	93
1. Raport Komitetu Jacquesa Delorsa	95
2. Postanowienia Traktatu z Maastricht	111
3. Etapy tworzenia Unii Gospodarczej i Walutowej	119

Spis treści

4. Pakt Stabilności i Wzrostu	138
5. Funkcjonowanie euro we Francji i w Niemczech	143

Rozdział IV

Zaangażowanie Francji i Niemiec w proces budowy Wspólnej Polityki Zagranicznej, Bezpieczeństwa i Obrony	151
1. Geneza dyskusji nad polityką bezpieczeństwa europejskiego	153
2. Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa a Traktat z Maastricht	160
3. Tworzenie Europejskiej Tożsamości Obronnej	174
4. Idea Wspólnej Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony	194
5. Francja i Niemcy w procesie rozbudowy Europejskiej Tożsamości Bezpieczeństwa i Obrony	205

Rozdział V

Oś Paryż–Berlin w procesie tworzenia Europejskiego Obszaru Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości	231
1. Geneza polityki bezpieczeństwa wewnętrznego	233
2. Rozwój polityki bezpieczeństwa wewnętrznego po podpisaniu Traktatu o Unii Europejskiej	244
3. Współpraca po podpisaniu Traktatu Amsterdamskiego	270

Rozdział VI

Francja i Niemcy wobec reform instytucjonalnych Unii Europejskiej. Konstytucja dla Europy i Traktat Lizboński	321
1. Postanowienia Traktatu Nicejskiego	323
2. Niemiecko-francuskie spory o przyszłość integracji europejskiej	340
3. Deklaracja z Laeken	359
2. Rola Francji i Niemiec w pracach Konwentu Europejskiego	366
5. Konstytucja dla Europy jako podstawa prawna funkcjonowania Unii Europejskiej	385
6. Założenia i struktura Traktatu Lizbońskiego	398

Rozdział VII

Wschodnie rozszerzenie Unii Europejskiej w polityce Francji i Niemiec	423
1. Od umowy handlowej do układów stowarzyszeniowych	425
2. Rola Francji i Niemiec w programie Phare	436
3. Kopenhaskie kryteria przyjęcia do Unii Europejskiej i strategia przedczłonkowska	440
4. Rokowania akcesyjne	476
5. Traktat Ateński i jego ratyfikacja	519
6. Integracja Rumunii i Bułgarii	531
 Zakończenie	 563
Bibliografia	575

WSTEP

Sąsiadujące ze sobą Francja i Niemcy przez stulecia uznawane były za największych wrogów i najsilniejszych konkurentów na kontynencie europejskim, walczących o przejęcie dominacji nad Europą i jej bogactwami naturalnymi. Jednak tragiczna historia pierwszej połowy XX wieku, stworzenie ideologii zagrażających utrzymaniu międzynarodowego porządku i wybuch dwóch wielkich konfliktów zbrojnych, które zmieniły oblicze świata, zrodziły poczucie refleksji i potrzebę zmian. Oba narody wystąpiły z propozycją zbudowania nowej, wspólnej Europy rozumianej jako obszar wolny od przemocy i gotowy do kooperacji na rzecz pojednania.

Idea integracji europejskiej, która pojawiła się w latach powojennych, stała się symbolem zaangażowania najpierw IV, a później V Republiki Francuskiej i Republiki Federalnej Niemiec. W powszechnej świadomości ugruntowało się pojęcie francusko-niemieckiego tandemu jako lokomotywy napędzającej zjednoczenie Europy. Rzeczywiście, w okresie powojennym oba państwa stały się *spiritus movens* integracji europejskiej, a do opracowywanych przez Francję i RFN projektów dołączały Włochy, Belgia, Holandia, Luksemburg, a także pozostałe kraje zachodniej części kontynentu. Mimo poszerzania oraz pogłębiania procesów zjednoczeniowych na przestrzeni ostatnich dekad XX wieku, to duet sąsiadów znaną Renu stanowił motor procesów integracyjnych, a żadna koncepcja w tym obszarze nie mogła być przevorsowana bez jego zgody.

Schyłek lat osiemdziesiątych XX wieku i upadek systemu komunistycznego przyczyniły się do istotnej zmiany na arenie międzynarodowej – rozpadł się istniejący od końca II wojny światowej system bipolarny. W nowej sytuacji geopolitycznej państwa europejskie musiały ponownie zdefiniować stojące przed nimi cele i zadania, a także zmierzyć się z wyzwaniami, które w Europie Środkowej i Wschodniej przyniósł rozpad imperium radzieckiego. Ciężar aktywności przeniósł się na stworzenie jednolitego, zintegrowanego w sensie politycznym i gospodarczym organizmu, obejmującego zarówno zachodnią część Europy, jak i wschodnią, próbującą odbudować struktury suwerenności i dążącą do nawiązania współpracy z organizacjami transatlantyckimi.

Koniec podziału świata na dwa wrogie obozy przyczynił się także do zjednoczenia Niemiec. Jego przeprowadzenie, tak oczekiwane przez mieszkańców obu republik niemieckich, spowodowało jednak wiele dyskusji, bowiem miało

wpływ nie tylko na zmianę wewnętrznej polityki kraju w sercu Europy, ale przekładało się również na przewartościowanie polityki prowadzonej przez Francję i państwa zachodniej części kontynentu. Sukces reunifikacji wiązał się z zakotwiczeniem nowych Niemiec w strukturach demokratycznego Zachodu, a także z kontynuowaniem procesu współpracy z państwem nad Sekwaną. Efektem dwustronnego zaangażowania stało się podpisanie traktatu powołującego Unię Europejską, rozumianą jako organizację nowego typu, integrującą kraje na wielu płaszczyznach. Funkcjonowanie Wspólnoty, opartej na realizacji trzech filarów – unii gospodarczej, politycznej i policyjno-sądowniczej, stało się dowodem na przewodnią rolę tandemu francusko-niemieckiego, którego wysiłki przyniosły realizację koncepcji zapisanej w dokumencie z Maastricht. Rozwój Unii Europejskiej stymulował zaś intensyfikację bilateralnej kooperacji i zwiększał zależność obu państw od siebie.

Wyzwaniem ostatniego dziesięciolecia XX wieku stała się implementacja założeń Traktatu o Unii Europejskiej, niemniej *couple franco-allemand* koncentrował się także na zagadnieniach reformy instytucjonalnej, wprowadzenia zmian w funkcjonowaniu Wspólnoty, a także przygotowania tejsze do wschodniego poszerzenia. Początek nowego stulecia przyniósł realizację sztandarowego projektu obu państw – Unii Gospodarczo-Walutowej, ale postawił duet Francji i Niemiec także przed nowymi wyzwaniami. Ataki terrorystyczne na Stany Zjednoczone z 11 września 2001 roku spowodowały reorientację celów polityki zagranicznej i konieczność opracowania nowego systemu bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego, który zagwarantowałby spokój na kontynencie i międzynarodową wiarygodność Unii Europejskiej. Było to tym istotniejsze, że UE przygotowywała się do największego w swej historii rozszerzenia o kraje dawnego bloku wschodniego, które wymagało wprowadzenia istotnych zmian w działalności struktur wspólnotowych. Fiasko Konstytucji dla Europy, a następnie akcesja dziesięciu nowych państw w 2004 roku oraz kolejnych dwóch trzy lata później, spowodowało ogólnoeuropejską debatę nad obecnym kształtem i przyszłością Wspólnoty. Jej osiǳ stały się koncepcje przedstawiane przez nadreńskich partnerów, którzy na przełomie wieków prezentowali projekty rozwoju Unii Europejskiej. Efektem debaty stało się przyjęcie aktu, który wprowadzał nowe ramy prawne, dostosowane do wyzwań XXI wieku. Traktat z Lizbony, podpisany przez przywódców 27 państw członkowskich na szczycie w grudniu 2007 roku, stanowił odpowiedź na zmiany zachodzące na europejskiej i światowej

scenie polityczno-gospodarczej, a jego głównymi architektami były Paryż i Berlin.

Najważniejszym zadaniem badawczym niniejszej książki jest analiza roli, jaką duet Francji i Niemiec odegrał w procesie integracji europejskiej w okresie od podpisania Traktatu z Maastricht, aż do przyjęcia Traktatu Lizbońskiego. Autorka chce przedstawić argumenty potwierdzające, że pojednanie niemiecko-francuskie oraz współpraca obu państw miały kluczowe znaczenie dla postępów na drodze do zjednoczenia kontynentu i uzyskania wysokiego poziomu kooperacji międzynarodowej. Stawia także hipotezę badawczą, że bez aktywnego zaangażowania i udziału francuskich i niemieckich elit, silnie motywowanych względami politycznymi i gospodarczymi, najprawdopodobniej nie doszłoby do integracji europejskiej po II wojnie światowej oraz nie osiągnęłaby ona obecnego kształtu i rozmachu. Autorka stawia również hipotezę pomocniczą, iż w analizowanych latach 1992–2007 państwa przechodziły wzloty i upadki we wzajemnej współpracy, a poziom integracji europejskiej w poszczególnych dziedzinach zależał zarówno od dwustronnego zaangażowania, jak i różnic w interesach politycznych i gospodarczych prezentowanych przez *couple franco-allemand*.

Studia nad miejscem i rangą, jaką w ostatnich kilkudziesięciu latach uzyskały oba kraje, stały się podstawą do zaprezentowania rozwoju myśli integracyjnej na kontynencie. Historia niezwykle związku dwóch państw stała się dla autorki inspiracją do ukazania kolejnych etapów integracji europejskiej poprzez pryzmat funkcjonowania duetu francusko-niemieckiego. Dwustronne konsultacje wprowadzone przez Traktat Elizejski, bilateralne spotkania na szczycie oraz na szczeblu poszczególnych ministerstw, stanowiły podstawę dla wypracowywania wspólnych projektów dotyczących kształtowania polityki, gospodarki i spraw wewnętrznych Wspólnoty. Niemniej kooperacja Francji i Niemiec nie pozbawiona była napięć, wizja jednoczenia kontynentu nie zawsze była tożsama dla obu państw, a różnice zdań w niektórych przypadkach utrudniały wręcz współdziałanie w gronie wszystkich członków UE. Mimo to wyłącznie poprzez osiąganie dwustronnych kompromisów i wysokiego poziomu bilateralnej współpracy udawało się utrzymywać tempo i rozmiar europejskiej integracji.

Praca została ułożona wedle kryteriów chronologiczno-problemowych. Jako główną cezurę przyjęto lata 1992–2007. Pierwsza data ma charakter nieco umowny, ponieważ narracja autorki w rzeczywistości rozpoczyna się od roku

1945, kiedy zakończyła się trwająca niemalże sześć lat wojna światowa. Celem było ukazanie początków europejskiej współpracy RFN i Francji oraz wkładu tych państw w realizację pierwszych projektów wspólnotowych i w samo dzieło powstawania Wspólnot. Niemniej główny punkt ciężkości pracy spoczywa na latach dziewięćdziesiątych XX wieku i na pierwszej dekadzie obecnego stulecia. Podpisanie Traktatu o Unii Europejskiej w 1992 roku, realizacja zawartych w nim zadań, ale także stanowisko UE, a przede wszystkim tandemu francusko-niemieckiego wobec wyzwań pojawiających się na przestrzeni 15 lat od spotkania w Maastricht, zostało szczegółowo zaprezentowane w kolejnych rozdziałach.

Podczas pisania książki autorka wykorzystała metodę porównawczą i historyczną. Pierwsza z nich umożliwiła dokonanie prezentacji stosunków dwustronnych pomiędzy Francją a Niemcami w kontekście powstawania i intensyfikacji współpracy w ramach Unii Europejskiej. Pozwoliła ponadto na zestawienie ich stanowisk i dokonanie analizy przez pryzmat badania polityki forsowania ich interesów narodowych, a w konsekwencji określenia i wyeksponowania wspólnoty i zgodności oraz sprzeczności i konfliktu. Natomiast metoda historyczna umożliwiła wskazanie zmian zachodzących w toku poszerzania i pogłębiania procesu integracji europejskiej i wpływu duetu Paryża i Berlina na politykę prowadzoną w ramach Wspólnot Europejskich w przeszłości.

Ujęcie relacji francusko-niemieckich wobec integracji europejskiej oraz rola obu państw w teście, pozostają zagadnieniem w polskiej literaturze rzadko poruszonym. Na główną podstawę źródłową i materiałową książki składają się więc dokumenty drukowane, oficjalne akty wydawane przez Unię Europejską oraz Francję i Niemcy, monografie polskich i zagranicznych autorów, artykuły z czasopism naukowych oraz artykuły prasowe.

W Polsce szczególnie uwagę zwraca się na proces samej integracji, której w ostatnich latach poświęcono wiele miejsca w badaniach naukowych. Problematykę kooperacji w ramach Wspólnot, a następnie Unii Europejskiej podejmowali znani autorzy, tacy jak Józef Kukułka, Jerzy Krasuski, Zbigniew Doliwa-Klepacki, Andrzej Podraza oraz Ryszard Zięba. Zagadnienie jest również szeroko omawiane w literaturze niemieckiej i francuskiej przez Georges'a-Henri Soutou, Curta Gasteygera, Charles'a Zörgbibe, Elke Thiel, Wenera Weidenfelda i Wolfganga Wesselsa. Kilku polskich autorów koncentruje się na Niemczech lub Francji oraz roli integracji europejskiej w ich polityce

zagranicznej. Do najważniejszych publikacji dotyczących RFN zaliczyć należy monografię Erharda Cziomera, Michała M. Kosmana, Piotra Kalki oraz Sebastiana Płóciennika. Na temat Francji, jej polityki zagranicznej i europejskiej interesująco pisali natomiast Jan Baszkiewicz, Aleksander Hall i Andrzej Szeptycki. Zagadnienie roli Francji w procesie integracji europejskiej przybliżają ponadto opracowania Ewy Romaniuk-Całkowskiej oraz Krzysztofa Tomaszewskiego. Dotyczą one jednak wybranych, głównie polityczno-gospodarczych sfer współpracy.

Kwestia relacji francusko-niemieckich, ich wpływu na kształtowanie integracji europejskiej i przewodniej roli w UE podejmowana jest przez nielicznych badaczy w Polsce. Szczególnie ważne są więc monografie Stanisława Parzymieśa i Bogdana Koszela. Także w samej Francji i RFN niewiele jest pozycji, które szczegółowo omawiałyby kwestie współpracy obu państw i jej znaczenia dla Unii Europejskiej. Wyłącznie kilku autorów podnosi zagadnienie kooperacji sąsiadów znanu z Renu – przede wszystkim jest to pochodzący z Alzacji, wybitny historyk i politolog, Alfred Grosser, a po stronie niemieckiej świetny znawca problematyki niemiecko-francuskiej Ingo Kolboom. Na uwagę zasługuje także pozycja Gilberta Ziebury oraz zbiór dokumentów opracowanych przez Adolfa Kimmela i Pierre'a Jardina.

Niewielka liczba monografii rekompensowana jest jednak przez czasopisma naukowe, które w szczegółowy sposób omawiają kooperację Francji i Niemiec oraz jej znaczenie dla Wspólnoty. Do najważniejszych periodyków z pewnością zaliczyć należy francusko- i niemieckojęzyczne „Politique étrangère”, „Annuaire Français de Relations Internationales”, „Le Monde diplomatique”, „Dokumente. Zeitschrift für den deutsch-französischen Dialog”, „Internationale Politik”, „Blätter für deutsche und internationale Politik”, „Integration” oraz „Aus Politik und Zeitgeschichte”. Podczas przygotowywania niniejszej książki bardzo przydatne okazały się być także artykuły zamieszczone w polskich czasopismach naukowych, takich jak „Przegląd Zachodni”, „Stosunki Międzynarodowe”, „Studia Europejskie” i „Wspólnoty Europejskie”.

Prócz publikacji zwartych, autorka zbadała dokumenty wydawane przez instytucje Unii Europejskiej oraz Francji i Niemiec. Do najważniejszych źródeł zaliczyć należy traktaty, rozporządzenia, dyrektywy, raporty i priorytety prezydencji zamieszczone w „Monitorze Integracji Europejskiej”, a także prezentowane w „Journal Officiel”, „Archiv der Gegenwart”, „Bulletin. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung” oraz „Official Journal”.

Niezmiernie istotna była kwerenda prasowa, która objęła dzienniki i tygodniki publikowane po obu stronach Renu. Wykorzystano także materiały opublikowane na oficjalnych stronach internetowych Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej oraz instytucji Wspólnoty, na stronie internetowej forum francusko-niemieckiego i portali niemiecko-francuskich. Ponadto wykorzystano informacje zawarte na stronach rządowych RFN oraz Ministerstw Spraw Zagranicznych Francji i Niemiec.

Autorka chciałaby w tym miejscu wyrazić słowa podziękowania dla Pana Profesora Bogdana Koszela za wsparcie, merytoryczne uwagi i cierpliwość. Pragnę również wyrazić wdzięczność za życzliwy stosunek do autorki i krytyczny do maszynopisu Pani Profesor Aleksandrze Trzcielińskiej-Polus oraz Panom Profesorom Erhardowi Cziomerowi, Zbigniewowi Czachórowi, Krzysztofowi A. Kuczyńskiemu oraz Andrzejowi Sepkowskiemu.

ROZDZIAŁ I

FRANCJA I NIEMCY JAKO MOTOR

INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ

Integracja europejska, której pomysł zrodził się w pierwszych powojennych latach, utożsamiana jest z zaangażowaniem dwóch krajów – Niemiec i Francji, które w poprzednich dziesięcioleciach określały się mianem „odwiecznych wrogów”¹. W literaturze zajmującej się zagadnieniem współpracy europejskiej zakorzeniło się nawet określenie duetu niemiecko-francuskiego jako motoru integracji państw Starego Kontynentu². Rzeczywiście, oba kraje w drugiej połowie XX wieku stały się *spiritus movens* procesów zjednoczeniowych, włączając w nie kolejne kraje kontynentu – Holandię, Belgię, Luksemburg oraz Włochy. Jednak do autorstwa rewolucyjnych dokonań integracji przyznawali się także Amerykanie twierdzący, że to właśnie liderzy Stanów Zjednoczonych dali Europie koncepcję zjednoczenia, a przynajmniej gospodarczej współpracy, która została implantowana przez nich do ich własnych wizji integracji³. Faktem jest, że sytuacja ekonomiczna państw europejskich pod koniec lat czterdziestych XX wieku była bardzo słaba, zwycięskie mocarstwa nie były w stanie skonstruować traktatu pokojowego, przymierze czasu wojny przestało funkcjonować, a Związek Sowiecki rościł sobie coraz więcej praw względem Europy Środkowej. Wszystkie te elementy spowodowały, że Amerykanie postanowili zaangażować się w proces gospodarczej odbudowy Starego Kontynentu. Ich zaangażowanie dało jednak impuls Francji i Niemcom do rozwinięcia koncepcji z drugiej strony Atlantyku i dopasowania jej do europejskich realiów.

Ojcowie Europy, wizjonerzy lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX stulecia – Konrad Adenauer, Charles de Gaulle, Robert Schuman i Jean Monnet – śmiało realizowali idee komponowane w okresie międzywojnia. Rzeczywiście szli drogą zapoczątkowaną przez Amerykanów, którzy budując własne państwo

¹ G. Ziebur, *Die deutsch-französischen Beziehungen seit 1945. Mythen und Realitäten*, Stuttgart 1997, s. 15 i n.

² Jak pisał o Niemczech i Francji minister spraw zagranicznych RFN Klaus Kinkel „z dawnych wrogów stali się przyjaciółmi, z przeciwników – sojusznikami”. „La Tribune franco-allemand” z 22.01.1998. Strona internetowa Ministerstwa Spraw Zagranicznych RFN: <http://www.auswaertiges-amt.de/6%5Farchiv/98/n/n980122a.html> (dostęp z dnia: 12.10.2013).

³ M.J. Hogan, *The Marshall Plan. America, Britain and the reconstruction of Western Europe 1947–1952*, Cambridge 1995, s. 28.

najpierw postawili dach, a dopiero później ściany. Ten dach, rozumiany jako wizja przyszłości kraju, odnosił się do wyzwań gospodarczych i ekonomicznych, ale nie dawał Stanom Zjednoczonym szczególnej legitymacji⁴. Europie natomiast należało dać taką „latarnię” umożliwiającą dotarcie do brzegu określonego jako federacja, „Europa Ojczyzn” czy *finalité politique*. Architekci zjednoczenia dążyli do ustanowienia i zagwarantowania świata bez wojny, rozwiniętego gospodarczo i z wykształconym społeczeństwem. Projekty politycznej i ekonomicznej stabilizacji napędzały zaś dalsze prace nad integracją. Wspólna przyszłość w duecie francusko-niemieckim stawiała się ważniejsza niż tragiczna przeszłość a pojednanie dawało ukojenie po piekle pierwszej połowy XX stulecia. Wizjonerzy nie chcieli jednak ograniczać pojednania tylko do swych państw. Ich ideałem była wspólna Europa.

Pomysły integracji kontynentu pojawiały się w wiekach poprzedzających ostatnie stulecie, a autorami ich byli politycy i myśliciele z całej Europy. Niemniej realnych kształtów nabrały one dopiero na początku XX wieku, w szczególności po gehennie I wojny światowej, która stanowiła zjawisko tak traumatyczne, że konieczność powołania nowego, bezpiecznego świata stała się kwestią pierwszorzędного znaczenia. Nadzieja na stworzenie rzeczywistości odmiennej niż ta, która przyczyniła się do trwającej cztery lata masowej rzezi Europejczyków, najpełniej wyrażała się w hasle „Nigdy więcej!”, będącym testamentem tamtego pokolenia, powołana na Konferencji Pokojowej w 1919 roku Liga Narodów stanowiła zaś naturalną konsekwencję wojny lat 1914–1918.

Koniec II wojny światowej zapoczątkował nowy, zupełnie odmienny, rozdział w dziejach Starego Kontynentu. Europa – niegdyś światowa potęga – w połowie XX wieku znalazła się pod obcą kuratelą. Z porządku wypracowanego pod koniec działań wojennych wyłonił się obraz nowej Europy – podzielonej i skonfliktowanej. Pozycja Francji uległa szczególnej erozji, na co złożyła się jej kapitulacja wobec hitlerowskich Niemiec w 1940 roku i nieuczestniczenie w pracach Wielkiej Trójki – Stanów Zjednoczonych, Związku Radzieckiego i Zjednoczonego Królestwa.

Niemniej dyskusje nad koncepcjami integracji Europy, prowadzone w okresie międzywojennym przez wybitnych francuskich polityków Aristide Brianda i Édouarda Herriota przetrwały okres niemieckiej okupacji i istnienia rządu

⁴ N.O. Hatch, *The Democratization of American Christianity*, New Haven 1989, s. 63.

Vichy. Na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku IV Republika Francuska przedstawiła plan integracji krajów Europy Zachodniej sięgający od wspólnej gospodarki aż do jednej europejskiej armii. Zarówno pomysł powołania Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, jak i późniejsze koncepcje Europejskiej Wspólnoty Obronnej czy Europejskiej Wspólnoty Politycznej wywodziły się z paryskich salonów politycznych. Problemem, który warunkował francuskie zaangażowanie w proces integracji była obawa przed odwiecznym wrogiem – Niemcami. Mimo klęski narodowego socjalizmu, ogromnych zniszczeń i strat ludności, Francja widziała w zrujnowanym sąsiedzie potencjalnego agresora.

Wprawdzie pomysły integracji państw Starego Kontynentu powstawały na przestrzeni wieków, ale dopiero idea dwóch Francuzów, Roberta Schumana i Jeana Monneta, znalazła poparcie wśród społeczeństw. Ich koncepcja powołania Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali wynikała z tragicznych doświadczeń pierwszej połowy XX stulecia. Bezustanna polityczno-gospodarcza rywalizacja państw Europy powodowała liczne konflikty, zaś katastrofa lat 1939–1945 tym mocniej je podkreśliła. Po jej zakończeniu stało się jasne, że ciągłe napięcia prowadzą jedynie do wyniszczenia. Tragiczne skutki wojny uświadomiły potrzebę poszukiwania dróg wzajemnego porozumienia i współdziałania zamiast niekończącej się konfrontacji. Na początku lat pięćdziesiątych politycy francuscy zaczęli więc szukać takich dróg porozumienia z Niemcami, które w konsekwencji przyniosłyby długotrwały spokój na kontynencie. Odpowiedzią stała się koncepcja powołania EWWiS, jako organizacji integrującej najważniejsze sektory gospodarek narodowych. Aprobata dla pomysłu integracji sektorowej przyczyniła się do powstawania kolejnych idei zjednoczeniowych, skutkujących utworzeniem Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej.

Przez wiele lat po zakończeniu II wojny światowej duet niemiecko-francuski charakteryzował się dużą asymetrią, albowiem pozycja obu państw znacznie się różniła. Francja pod koniec II wojny światowej, jak również w pierwszych powojennych latach, uznawała, że jej głównym zadaniem jest niedopuszczenie do odbudowania potęgi niemieckiej. Celem ówczesnej polityki państwa francuskiego stało się uniemożliwienie odrodzenia scentralizowanej Rzeszy, odsunięcie granicy państwa niemieckiego od Renu, oddanie terenów znajdujących się po zachodniej stronie rzeki administracji francuskiej, oddanie Zagłębia Ruhry pod kontrolę międzynarodową oraz włączenie Zagłębia Saary pod kontrolę

francuską⁵. Paryskie projekty nie znalazły jednak wielu sojuszników wśród pozostałych mocarstw światowych. Francja, dla której sytuacja polityczna zaczęła wyglądać coraz bardziej niekorzystnie, nie mogąc dodatkowo przeforsować swoich żądań, zmuszona została do odejścia od dotychczasowej linii politycznej. Pod naciskiem pozostałych przedstawicieli światowej sceny politycznej, wyraziła zgodę na projekt zaproponowany przez Waszyngton i Londyn, mówiący o powołaniu państwa zachodnioniemieckiego, a tym samym potwierdzający podział Niemiec na dwa, różne pod względem ustrojowym, kraje. Miejsce dotychczasowej polityki w stosunku do Niemiec zajęła wówczas idea zbliżenia i pojednania, a co za tym idzie związania Republiki Federalnej z państwami zachodnimi w ramach zachodnioeuropejskich procesów integracyjnych.

Jak pisał wieloletni minister spraw zagranicznych w rządach generała Charles'a de Gaulle'a, Maurice Couve de Murville „Niemcy zawsze stanowiły dla Francji główny cel polityki zagranicznej”⁶. W konsekwencji, problematyka niemiecka przez dziesięciolecia stanowiła podstawowe zagadnienie dla paryskiej dyplomacji. Stosunki z państwem niemieckim, a w szczególności – po II wojnie światowej – z Republiką Federalną Niemiec, należały do najważniejszych elementów francuskiej polityki i miały decydujący wpływ na proces integracji europejskiej.

Oficjalne powojenne stanowisko Republiki Francuskiej w stosunku do państwa zachodnioniemieckiego wynikało z układów paryskich podpisanych w dniu 23 października 1954 roku. W układach paryskich zapisano włączenie RFN do struktur NATO, stworzenie nowej organizacji polityczno-wojskowej o nazwie Unia Zachodnioeuropejska (poprzez poszerzenie paktu brukselskiego o Włochy i RFN), zniesiono status okupacyjny RFN i umożliwiono częściową remilitaryzację, choć utrzymano stacjonowanie wojsk Paktu Północnoatlantyckiego na terenie RFN. Mocarstwa zobowiązały się także do intensyfikacji prac umożliwiających zjednoczenie obu państw niemieckich⁷.

⁵ F. Knipping, *Que faire de l'Allemagne? Die französische Deutschlandpolitik 1945–1950*, [w:] F. Knipping, E. Weisenfeld, *Eine ungewöhnliche Geschichte. Deutschland-Frankreich seit 1870*, Bonn 1988, s. 143.

⁶ M. Couve de Murville, *Une politique étrangère. 1958–1969*, Paris 1971, s. 235.

⁷ W ramach układu paryskiego podpisano także porozumienie pomiędzy Zachodnimi Niemcami a Francją mówiące o współpracy kulturalnej. Chodziło o położenie nacisku na naukę języka sąsiada w obu krajach oraz prowadzenie zajęć na temat kultury i historii drugiego państwa w szkołach wyższych. Uzgodniono

Zagadnienia dotyczące sposobu rozwiązania problemu niemieckiego, czyli kwestii podziału Niemiec na dwa, odmienne ustrojowo, państwa miały wpływ na całość powojennych stosunków francusko-niemieckich i pozycję obu państw na kontynencie europejskim. To w tym kontekście należy także rozpatrywać podejmowane przez rząd francuski kroki w celu związania państwa niemieckiego z demokracjami zachodnimi. Biorąc pod uwagę francuskie interesy narodowe, powodowało to zawsze, że Republika Federalna Niemiec była przedmiotem dużego zainteresowania Francji.

Od chwili, kiedy stosunki Paryż–Bonn weszły w etap sojuszu, prawie natychmiast oprócz chęci dialogu, pojawiły się obustronne nieporozumienia i sprzeczności. RFN już od początku lat pięćdziesiątych XX wieku zaczęła odgrywać coraz istotniejszą rolę na arenie międzynarodowej, nie tylko w sensie gospodarczym, ale i politycznym, osiągając w niedługim czasie pozycję równorzędnego dla Francji partnera, co przez paryskie władze nie zawsze było przyjmowane z sympatią. Francuska administracja obawiała się głównie, aby niezależność państwa zachodnioniemieckiego nie okazała się zbyt rozległa i nie doprowadziła do osłabienia francuskich wpływów na kontynencie. Niemniej wydarzenia następujące po II wojnie światowej oraz stworzenie nowego układu sił politycznych doprowadziły do zbliżenia, a w konsekwencji do pojednania dwóch odwiecznych wrogów – Francji i Niemiec. W nowej sytuacji geopolitycznej mieszkańcy państwa nad Sekwaną potrzebowali koalicjanta, gotowego ich poprzeć w budowie silnej Europy, w której Francja grałaby pierwsze skrzypce. Obciążeni tragiczną historią pierwszej połowy XX wieku Niemcy, chętnie odpowiedzieli na oczekiwania zachodnich sąsiadów, korzystając tym samym z możliwości wejścia do polityczno-ekonomicznego systemu euroatlantyckiego. W latach sześćdziesiątych to Francja nadawała ton sprawom europejskim, ale rozwój gospodarczy Niemiec na przełomie dwóch kolejnych dekad, przyczynił się do wzrostu ich znaczenia politycznego. Przystąpienie do EWG Wielkiej Brytanii i państw Europy Południowej osłabiło pozycję Francuzów. Stało się jasne, że dla utrzymania prestiżu i pozytywnego rozwoju kontynentu konieczna jest ścisła współpraca Bonn i Paryża.

także zasady współpracy uniwersytetów i wymiany akademickiej. M. Sturm, *Un texte tombé dans l'oubli: l'Accord culturel franco-allemand du 23 octobre 1954*, „Allemagne d'aujourd'hui”, nr 84, Avril–Juin 1983, s. 9 i n.

W 1954 roku podpisano układ rządowy pomiędzy Zachodnimi Niemcami a Francją, który powoływał Komitet studiów ds. stosunków francusko-niemieckich (*Comité d'études des relations franco-allemandes*, Cerfa). Komitet miał działać jako centrum spotkań polityków, naukowców i działaczy gospodarczych z obu stron granicy. Jego celem było tworzenie projektów współpracy pomiędzy partnerami. W swoich działaniach Komitet wspierany był przez francuski *Institut français des relations internationales* (Ifri) oraz niemieckie *Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik* (DGAP)⁸.

Zasadniczego zwrotu w polityce paryskiej wobec integracji europejskiej dokonał Charles de Gaulle. W styczniu 1959 roku de Gaulle został pierwszym prezydentem V Republiki Francuskiej i skupił w swoich rękach większą część władzy⁹. W jego wizji nowej Europy miejsce na piedestale należeć się miało Francji, zaś stosunki Republiki z innymi krajami miały stworzyć sieć powiązań politycznych, gospodarczych, wojskowych i kulturalnych skutkujących w przyszłości integracją w tych dziedzinach¹⁰.

Podstawą więzi miały stać się stosunki pomiędzy Francją a Republiką Federalną Niemiec¹¹, w istocie bowiem „Europa zawsze opierała się na porozumieniu Galów

⁸ Strona internetowa Francuskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, http://www.ifri.org/frontDisp_atcher/ifri/recherche/comit__d__tude_des_relations_franco_allemandes_1031830302991/a_propos_du_cerfa_1036404468285 (dostęp z dnia: 15.10.2013).

⁹ Niektórzy zarzucali mu, że stworzył V Republikę jako „monarchię republikańską”. Por.: A. Szeptycki, *Monarchia republikańska – refleksje o stylu rządów gen. de Gaulle’a*, cz. I, „Przegląd Powszechny”, nr 10, 2002, s. 35–51; cz. II, tamże, nr 11, 2002, s. 180–193.

¹⁰ Proces integracji europejskiej miał przyspieszyć pozytywne zmiany na kontynencie. Prezydent de Gaulle liczył, że zagraniczna konkurencja ożywi także gospodarkę V Republiki i przywróci jej miejsce na czele mocarstw europejskich. M. Couve de Murville, *La mise en œuvre du traité de Rome*, „Espoir”, nr 116, 1998, s. 47–48.

¹¹ Jednak gen. de Gaulle nie był autorem pojednania niemiecko-francuskiego. Z sukcesem kontynuował politykę zapoczątkowaną jeszcze przez jego poprzedników za czasów IV Republiki. Jak zauważa znawca stosunków niemiecko-francuskich Alfred Grosser, kiedy powstawała IV Republika, politycy francuscy wychodzili z założenia, że „nie ma nieprzyjaciół poza Niemcami”, zaś w roku 1958 uważali, że „nie ma przyjaciół poza Niemcami”. Za: A. Grosser, *France-Allemagne: 1936–1986*, „Politique étrangère”, nr 1, 1986, s. 252–253.

i Germanów”¹². De Gaulle upatrywał w Zachodnich Niemczech sprzymierzeńca wobec projektów stworzenia „Europy europejskiej”, ściśle współpracującej ze Stanami Zjednoczonymi, ale jednocześnie od nich niezależnej. I rzeczywiście – tandem dawnych wrogów stał się bazą integracji europejskiej, a podpisany 22 stycznia 1963 roku Traktat Elizejski regulujący współpracę między nimi, wzmocnił nie tylko proces pojednania obu narodów, ale także wspólną Europę¹³.

Spośród wszystkich uczestniczących w ewolucji koncepcji integracyjnych krajów, Republika Federalna Niemiec były jedynym państwem, w którym idea jedności kontynentu stanowiła priorytet polityki wewnętrznej i zagranicznej. W opinii pierwszego kanclerza RFN postulat zjednoczenia Europy był tożsamy z osiągnięciem dobrobytu gospodarczego i społecznego w republice bońskiej¹⁴. Adenauer był zdania, że to, co jest korzystne dla Niemiec, będzie skutkowało także dla Europy i na odwrót. Podstawą wizji Adenauera była zasada wyższości polityki państwa nad korzyściami ekonomicznymi. Zdaniem kanclerza wykonanie ustępstw gospodarczych wobec sąsiadów, jak chociażby przystąpienie do EWWiS, miało w przyszłości przynieść korzyści polityczne o wiele większe niż koszty ekonomicznego zaangażowania. Także wieloletni minister RFN Franz Josef Strauß przekonywał o korzyściach początkowej rezygnacji z praw suwerennych celem zyskania siły i prestiżu międzynarodowego. Niemcy byli największymi zwolennikami integracji europejskiej, gdyż zaangażowanie w proces jednoczenia pozwalało im dowodzić, że nacjonalizm należy już do przeszłości¹⁵. Rząd boński przekonywał, że widzi Republikę Federalną jako

¹² G. Pompidou, *Pour rétablir une vérité*, Paris 1982, s. 76–77.

¹³ Tekst traktatu: strona internetowa Document Archiv: <http://www.documentarchiv.de/brd/elysee1963.html> (dostęp z dnia: 15.10.2013). Na temat współpracy niemiecko-francuskiej zapoczątkowanej podpisaniem Traktatu Elizejskiego patrz: C.O. Lenz, H. Wex, *Die deutsch-französische Zusammenarbeit. La coopération franco-allemande*, Bonn 1984; A. Baumann, *Begegnung der Völker? Der Élysée-Vertrag und die Bundesrepublik Deutschland*, Frankfurt a.M. 2003.

¹⁴ Partie chrześcijańsko-demokratyczne liczyły wręcz, że integracja europejska wpłynie pozytywnie na proces jednoczenia Niemiec. Zob: *Unsere Politik für Deutschland – Mannheimer Erklärung*, 23. *Bundesparteitag*, 23.–25. Juni 1975, strona internetowa Fundacji Konrada Adenauera: http://www.kas.de/upload/themen/programmatik_der_cdu/programme/1975_Mannheimer-Erklärung-Unsere-Politik-fuer-Deutschland.pdf (dostęp z dnia: 11.09.2013).

¹⁵ S. Sulowski, *Polityka europejska rządu Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 2004, s. 7.